Подільське “Середземномор’я” і Довбушеві скелі

(Продовження. Поч. у №№4-6, 8,9,11,13-16 “Львівського залізничника”)

Зупинка XVII: Заліщики

Заліщики – адміністративний, економічний, культурний районний центр Тернопільської області. Місто із населенням 10 тис. осіб розташоване на лівому березі Дністра, за 125 км від обласного центру. До 1939 року Заліщики були центром виноробства. Щороку тут проводилися традиційні свята вина, на яке з’їжджалися туристи з усієї тодішньої Польщі. Заліщики славилися, як кліматичний курорт із чудовими пляжами на Дністрі. Свого часу зі Львова до Заліщиків курсував прямий поїзд.

Залізнична станція Заліщики з’явилася після затвердження програм розширення будівництва локальних залізниць у Галичині. Утворене в червні 1895 року на підставі нового закону австрійського уряду про локальні лінії товариство побудови Подільських залізниць при значній урядовій фінансовій підтримці побудувало кілька залізничних гілок на галицькому Поділлі. Було реалізовано заплановану ще у 1864 році лінію, яка у 1898 році пов’язала Чернівці із Заліщиками через Лужани. Після з’єднання у тому ж 1898 році залізницею Заліщиків, Чорткова, Тернополя відкрилось пряме сполучення галицького Поділля із Буковиною. 18 лютого 1899 року залізниця з’єднала Коломию, Городенку і Стефанешти, а у 1907 році відкрито залізничну гілку від Веренчанки до Окна.

У наш час через Заліщики залізницею йдуть поїзди на Тернопіль, Чернівці, Івано-Франківськ, Одесу, Київ, Москву, Софію.

Територія міста із давніх-давен була заселена людьми, цьому сприяв надзвичайно м’який клімат та ріка Дністер, повна всілякої риби.

Заліщики розташовані у найбільшому в Європі Дністровському каньйоні, утвореному річкою. Каньйон простягнувся від села Дорогичівки до села Колодрібка на 80 км і є річковою долиною із прямовисними берегами висотою від 100 до 250 метрів. Північні схили каньйону густо помережені ущелинами, по яких до Дністра стікають його ліві притоки. За визнанням спеціалістів, Дністровський каньйон є одним із наймальовничіших місць України і своїми рекреаційними можливостями не поступається Криму та Карпатам.

Із 170-метрової кручі правого берега Дністра Заліщики здаються островом, оперезаним водним кільцем. Тут закінчується Поділля і розпочинається Буковина. Це єдина місцевість Західної України із кліматом, близьким до середземноморського.

Село Заліщики з’явилося на землях села Дубровляни (Добровляни) близько 1469 року, як висілок, відомий під назвою Залісся, тобто “за лісом”, у XVI ст. – Залісще. Назва Заліщики зафіксована після 1578 року. Нинішнє місто засноване близько 1750 року на землях однойменного села, яке з появою міста стало називатися Старими Заліщиками.

У 1766 році Заліщики отримали Магдебурзьке право, а з 1774 року – статус повітового міста. Тоді на гербі Заліщиків було зображено ратушу, а над нею єдинорога – символ мужності та військової звитяги.

За часів Польщі земля, на якій виникли Заліщики, перейшла у власність магнатів Любомирських, потім – до краківського каштеляна Станіслава Августа Понятовського.

У 1763 році збудовано костел Св. Станіслава. Крім костелу, у місті звели церкву та євангелістську кірху (зруйновану під час війни). У 1824 році дерев’яна споруда костелу Св. Станіслава замінюється на мурована, прикрашену чудовими фресками з сюжетами життя святого.

Місто бурхливо розвивається, сюди приїздять поселенці з різних віддалених країв, найбільше – із Саксонії. У місті утворюється невелика вірменська громада, що є характерним для Поділля. Тут зупинялися на короткий відпочинок перед довгою дорогою до Туреччини валки возів із різними товарами. Дерево для розбудови міста сплавляли Дністром аж із Самбора. У місті будувалися вілли, майстерні, мануфактури, де вироблялась тканина для потреб армії. Місто славилось на все Поділля чудовими народними майстрами: килимарями, гончарями, різьбярами по дереву.

У середині XVIII століття у центрі містечка з’явився невеличкий замок. Про його стратегічне значення свідчили мури товщиною до півтора метра, бійниці та вежі. До замку вели дві міцні, гарні брами з гербами власників та постатями лицаря і жінки. З роками замок перетворився на міську ратушу, до якої добудували чисельні крамнички та склади. Після Другої світової війни ратушу розібрали.

У 1769 році до міста вдерся турецький загін, який знищив багато мешканців Заліщиків.

Близько 1854 року у зв’язку з Кримською війною в Заліщиках збудували форт. З усіх боків місто оточили мури, навіть з боку Дністра. Зараз від цих мурів не лишилося й сліду. З інших будівель цікавою була резиденція барона Бруницького зі старим парком, оранжереєю і так званим літнім театром князя Юзефа Понятовського.

Багато втрат місто зазнало через пожежі 1800 і 1861 рр. Жертвами вогню стали церква та синагога. Нову синагогу звели у 1896 році. Завдяки Дністру, яким сплавляли збіжжя та різні товари, ожила торгівля, навіть збудували судно на 200 центнерів вантажу. Особливим попитом користувалися гончарні вироби, надзвичайно тонке сукно та місцеві фрукти, які, до речі, з 1870 року постачалися в усі куточки Австро-Угорщини.

У 1890 році в місті створено учительський інститут, чоловічу семінарію, яка готувала вчителів для усього повіту аж до 1936 року. У 1933 році організовано перший клас загальної гімназії, котра повністю відкрилася у 1936/37 навчальному році, а ліцейні класи виникли 26 червня 1937 року. У навчальній програмі були обов’язкові чотири мови, а факультативно можна було вивчати ще дві.

Перед Другою світовою війною місто налічувало 6000 мешканців.

Влітку місто цілковито змінювалося: відкривалися ресторани, крамниці, пансіонати. Заліщики поступово набували ознак молодого курорту, тут працював кінотеатр “Сокіл”, який приймав на своїй сцені театри-гастролери. У Заліщиках були гарні тенісні корти, стрілецький та веслярський клуби, відкрився місцевий музей. Багато гостей приїжджали до міста у дні збирання винограду, у другій декаді вересня. А ще відпочивальникам дуже подобалися кінні перегони, які влаштовували офіцери-прикордонники.

Місто залишило свій слід і в історії національно-визвольних змагань. Після створення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) в листопаді 1918 року багато жителів міста та повіту вступили до Української галицької армії. Тут діяв Український військовий клуб ім. гетьмана Павла Полуботка. На початку червня 1919 року Заліщики кілька днів були столицею Західноукраїнської Народної Республіки – саме тут перебував її уряд.

Після відступу УГА за Збруч, згідно з договором у Сен-Жермені від 10 вересня 1919 р., Галицькі залізниці перейшли в управління до Польських державних залізниць (PKP). Частина лінії Коломия–Заліщики разом зі станцією Стефанешти опинилась на території, яку зайняла Румунія. Рух по ній не відбувався через відсутність угоди, яка не укладалася за браком домовленості про відбудову у Заліщиках моста через Дністер. Цей великий міст був пошкоджений росіянами в 1915 році і відбудований австрійцями в 1916-му. Однак невдовзі – влітку 1917 року знову підірваний росіянами. Австрійці змонтували через річку тимчасовий міст системи Роот-Вагнера. Але у травні 1919 року, у день вторгнення румунської армії у Східну Галичину, в міст влучила блискавка, від чого здетонувала вибухівка, закладена в опорі моста.

У 1939 році після нападу Німеччини на Польщу в Заліщиках деякий час перебував польський уряд. А вже після вступу у війну СРСР цей уряд через Румунію виїхав до Англії.

У Заліщиках у повоєнні роки відбудовувалися зруйновані війною промислові підприємства, будинки, дороги. Стали до ладу цегельний і консервний заводи, харчокомбінат, було здано в експлуатацію пекарню, маслоробний завод, створено кукурудзяно-калібрувальний завод, фабрики текстильно-галантерейну та господарсько-побутових товарів. Але, на жаль, всі ці підприємства нині не працюють і перебувають у занедбаному стані.

Руйнується і занепадає пам’ятка садово-паркового мистецтва – Заліцицький центральний парк, в якому є десятки рідкісних дерев та рослин.

Із високого буковинського берега Дністра на Заліщики задивляється церква з блискучим куполом. За Дністром лежить уже буковинське село Звенячин, де знаходиться гіпсова печера Скитська (144 м), змурована у 1797 році церква Різдва Пресвятої Богородиці, турецькі криниці і доглянуте меморіальне кладовище полеглих у Першій світовій війні. Довкола великого обеліска з написом PRO PATRIA (“За Батьківщину”) – ряди сірих хрестів із назвами сіл та містечок, а на плитах монументу викрабувані прізвища загиблих. Тут, на Дністровських кручах, знайшли вічний спочинок 11 830 австрійських, румунських та російських вояків. Про запеклі бої в цій місцевості свідчить нарис “Заліщики – місто жаху”, написаний американським письменником і журналістом Джоном Рідом, який побував тут у 1915 році.

У наші нелегкі часи життя у Заліщиках не завмирає завдяки працелюбним мешканцям, які вирощують ранні овочі, фрукти і везуть їх на продаж до Львова, Тернополя, Чернівців, Києва та інших міст. Віриться, що сприятливий клімат, прекрасні краєвиди і гостинність мешканців будуть винагороджені економічним та культурним відродженням Заліщиків, як популярної оздоровниці, що здавна мала славу курорту на подільському “Середземномор’ї”.

Зупинка XXI: Болехів

Старовинне місто обласного підпорядкування із населенням 11 тис. осіб, яке зручно розташувалось на берегах річки Сукіль, у широкій долині в передгір’ї Карпат, на крайньому заході Івано-Франківської області. Від Болехова до обласного центру 77 км, а до Стрия – 25 км. Через місто пролягає автомагістраль загальнодержавного значення Стрий–Івано-Франківськ. Свого часу у Болехові виникла однойменна залізнична станція.

Існує припущення, що місто дістало назву від слова “болохівництво”, що староруською означає “мисливство”.

Перша письмова згадка про Болехів датується 1371 роком. У 1603 році місто отримало Магдебурзьке право. Здавна воно було відоме як торговий, солевидобувний, шкірообробний та деревообробний центр. Наприкінці XIX століття тут було збудовано низку підприємств: нафтову рафінерію, тартак, шкірзавод, цегельний завод, фабрику із виготовлення крісел, оцтовий завод, меблеву фабрику, гірничу фабрику, завод із виготовлення тари. У післявоєнний період націоналізовані підприємства розширили своє виробництво. У часи незалежної України, завдяки акціонуванню та залученню іноземних інвестицій, низка підприємств реорганізувала свої виробництва і нині стабільно працює. За останні роки активно розвивається малий і середній бізнес, торгівля.

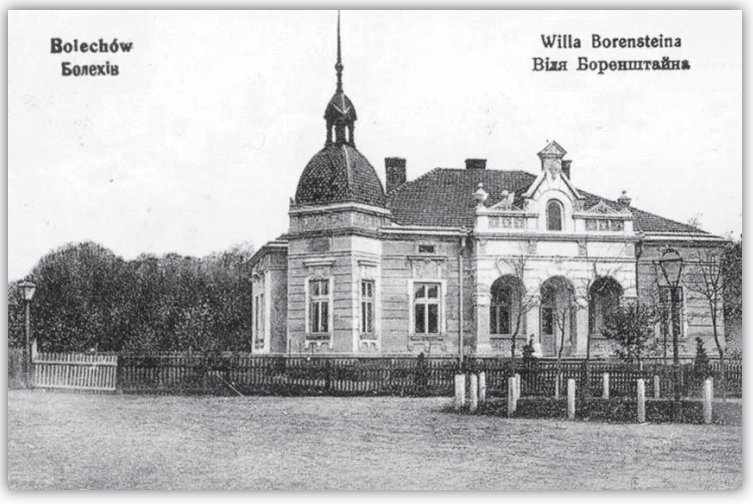

З містом Болехів пов’язані такі відомі постаті, як Іван Франко, Наталія Кобринська, похована в Болехові на Волоському кладовищі, Іван Озаркевич, Михайло Петрушевич, Кость Ікалович та інші. У місті є музей історії. У Болехові встановлений пам’ятник князю Володимиру Великому. Значну зацікавленість у туристів викликає пам’ятка історії та природи – унікальний скельний комплекс, названий на честь легендарного опришка Олекси Довбуша, розташований за 12 км від Болехова, неподалік села Бубнище, на висоті 668 м над рівнем моря. Хоча насправді відомо, що Довбуш був тут короткочасно лише один раз у 1744 році. Цей скельний комплекс використовувався як фортеця ще в XII-XIV століттях. До пам’яток історії та архітектури належать споруджені у XIX столітті ратуша та церква Св. Трійці.

Юрій ТОМІН
Фото з особистого архіву автора